

6. Ієрогліфічні тексти майя

Для писемної традиції майя характерна наявність значної кількості стандартизованих засобів передачі інформації: сталих формул та зворотів. Нижче буде розглянуто деякі найбільш типові.

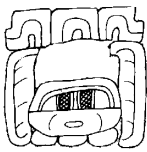
6.1. Календарні записи

Записи календарного характеру є надзвичайно поширеними в ієрогліфічних текстах майя, в цілому вони займають не менше чверті всього обсягу текстів. При цьому спостерігається наявність деяких дублюючих одна одну систем відліку часу. З точки зору притаманного сучасній людині погляду на час як на однорідне в усіх своїх одиницях явище календарна система майя виглядає вочевидь надлишковою. Але для людини стародавньої доби час є якісно різним у різних своїх моментах: в них діють різні сили, є дні і години сприятливі та зловісні, в одні можна займатися певними справами, а в інші – ні (як пережитки, забобони такі уявлення побутують і в наших сучасників). Тому мета стародавніх календарів, серед яких календар майя – не виключення, не стільки визначити кількість часу, що минула між певними подіями, скільки встановити його якість, ті могутні природні і надприродні сили (для стародавньої людини принципової різниці між ними немає), які діють у ту або іншу мить. А оскільки таких сил у світі майя було багато, то й системи визначення їхнього впливу в часі також мали бути численними.

6.1.1. „Початкова серія”. Дати „Довгого рахунку”

На початку багатьох особливо урочистих написів майя знаходиться стандартизована послідовність з шести блоків, з яких другий-п’ятий супроводжуються цифрами. Ще у XIX столітті Ернстом Фьорстеманном було встановлено, що ця послідовність вказує кількість днів, що минули від певної початкової дати (59, 60), яка, за загальним правилом, відповідає 7 вересня 3114 року до н.е. (юліанському). Такий спосіб відліку часу в доколумбових майя прийнято називати „Довгим Рахунком” (Long Count).

Дата „Довгого Рахунку” розпочинається так званим „вступним ієрогліфом” (Introductory Glyph). Він складається із постійної та змінної частин. Постійна частина „вступного ієрогліфу” має читання *tsiik haab’*, „відлік року” чи „місяць року” (у сучасній мові ч’оль *tsik* означає „місяць року”, „mes”):

, T124:25[548:140], *tsi-ka-HAAB’*, *tsiik haab’*.

Утім, є точка зору, що сполучення 124:25 у цьому випадку є складеним знаком з невідомим читанням.

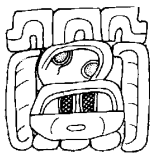
Змінний елемент „вступного ієрогліфу” відомий у 18 варіантах, що відповідають місяцям 365-денного року. Можна припустити, що відповідні знаки вказують або богів-покровителів місяців, або, як вважав Ю.В.Кнорозов, є стародавніми, архаїчними назвами місяців (див. 61, 62:34). Багато з цих знаків не прочитано, ті, які прочитано, свідчать скоріше на користь другої гіпотези, чи то вказують на певні природні сили, стихії, що панували протягом відповідного місяця:

Назва місяця		Змінний знак „вступного ієрогліфу”	Переклад
Класична	Юкатекська		
<i>K`anjalaw</i>	<i>Pop</i>	 T751, B'A[h]LAM	„Ягуар”
<i>Ik`at</i>	<i>Wo</i>	 T1018c, CHUWAAJ	Божество підземного світу
<i>Chakat</i>	<i>Sip</i>	 T794, AK?	„Пекарі” (?)
<i>Suuts`</i>	<i>Sots`</i>	 T1012, XOOK	„Акула”
<i>Kase`w</i>	<i>Tsek</i>	 T526, KAB' або T561, CHAN	„Земля” чи „Небо”
<i>Chikin</i>	<i>Xul</i>	 T24.X, WIN/LEM? ...	?
<i>Yaxk`in</i>	<i>Yaxk`in</i>	 T544, K'IN	„Сонце”

<i>Mol</i>	<i>Mol</i>		?
<i>Ik` Sihoom</i>	<i>Ch`een</i>	 T683b, <i>UH</i>	„Місяць”
<i>Yax Sihoom</i>	<i>Yaax</i>	 T2var, <i>EK`</i>	„Зоря”
<i>Sak Sihoom</i>	<i>Sak</i>	 T844, <i>AHIIN</i>	„Крокодил”
<i>Chak Sihoom</i>	<i>Keh</i>	 T1129, ?	?
<i>Mak</i>	<i>Mak</i>	 T503, <i>IK`</i>	„Вітер
<i>Uni`w</i>	<i>K`ank`in</i>	 T1137, <i>CHA[h]PAT</i>	„Сколопендра”
<i>Muwaa[h]n</i>	<i>Muwan</i>	 ?	
<i>Pax</i>	<i>Paax</i>	 T709.1071, T675.87:514var <i>IB-TE`</i>	Назва дерева, „Квасолеве дерево”

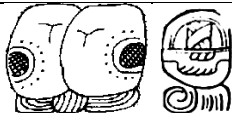
<i>K'anasiiy</i>	<i>K'ayab</i>	 T1000a, <i>JUUN'IXIIM</i> ,	Бог кукурудзяного насіння
<i>B'ixo[h]l</i>	<i>Kumk'u</i>	 T1029var-86, ...-NAL	?

У повному варіанті „вступний ієрогліф” має вигляд:

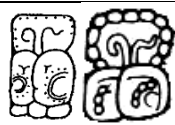
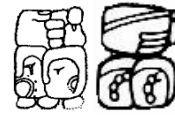
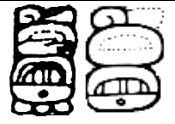
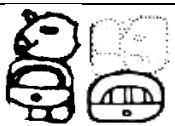

T124:25[526:548:140], *KAB' tsi-ka-HAAB'*, *kab' tsiik haab'*, „відлік, місяць року Землі” (дата припадає на місяць Касев/Сек).

Власно кількість днів від початкової дати у даті „Довгого рахунку” зазначається шляхом наведення кількості відповідних хронологічних одиниць, причому менші одиниці слідує після більших. У переважній кількості записів використовується п'ять розрядів таких одиниць:

Знак		Назва	Кількість днів у одиниці
Звичайний	Лицевий		
		<i>PIK</i>	360×20^2
		<i>WINAL HAAB' /</i> <i>WINIK HAAB', CHAN</i>	360×20
		<i>HAAB'-OB'</i>	360
		<i>WINIK</i>	20
		<i>K'IN(-ni)</i>	1

Поряд із цим, у деяких записах космогонічних міфів використовуються більші хронологічні одиниці, аж до 360×20^{21} (стела 1 з групи Маканшок у Коба). Щоправда, через погану збереженість написів назви можна встановити лише для одиниць до 360×20^{10} днів:

Знак	Транскрипція	Читання	Кількість днів
	T42:200:405	<i>T'AN-PIK</i>	360×20^3
	T218:200:142	<i>TSUTS-PIK-OB'</i>	360×20^4
	T151.168:548:142	<i>NUM?-AJAW-HAAB'-OB', NUM-AJAW-PIK</i>	360×20^5
	T281/86:548:142	<i>K'AN-NAL-HAAB'-OB'</i>	360×20^6
	T807/86:548:142	<i>mi'-NAL-HAAB'-OB'</i>	360×20^7
	X:548:142	<i>? -HAAB'-OB'</i>	360×20^8
	T1040?:548:142	<i>JOL?-HAAB'-OB'</i>	360×20^9
	T1136:548:142	<i>WITZ'-HAAB'-OB'</i>	360×20^{10}

В цілому звичайний запис дати „Довгого рахунку” має наступний вигляд (у першому прикладі запис виконано лицевими цифрами та знаками, у другому – звичайними, у третьому – звичайними цифрами та лицевими знаками):

T124:25[503:548:140]

„

IK' tsi-ka-HAAB', Ik' tsiik haab'

Вітру відлік/місяць року,

1000a.1033

1 множина,

JUUN-PIK, juun pik

1006[1047].746

18 двадцятиріч,

*WAXAK-LAJU'N-
CHAAN, waxaklaju'n chaan*

1014var.1034

5 років,

HO'-HAAB', ho'haab

1010.741a

4 двадцятки,

*CHAN-WINIK
chan winik*

1101.1112

0 днів",

mi-K'IN, mi'kin

тобто, від початкової дати минуло $1 \times 144\,000 + 18 \times 7200 + 5 \times 360 + 4 \times 20 + 0 = 275480$ днів.

T124:25[X:548:140]

XII:561:78

... *tsi-ka-HAAB'**CHA'LAJU'NPIK,*

„... відлік/місяць року,

12 множин,

... *tsiik haab' cha'laju'npik*

X.28:448:126 329.548:126

*LAJU'N-WINAL-HAAB'-**yaJUUN-HAAB'-ya,**laju'nwinalhaab' ayjuunhaab' ay*

10 двадцятиріч було,

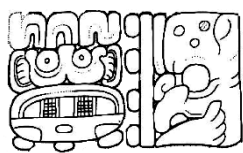
1 рік був,

XIII.522:102 II.1112,

*HUXLAJU'N-WINIK-kiCHA'-**K'IN-ni,**huxlaju'nwinikcha'k'in*

13 двадцятток, 2 дні",

від початкової дати минуло $12 \times 144\,000 + 10 \times 7200 + 1 \times 360 + 13 \times 20 + 2 = 1800622$ дні.

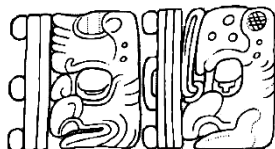

T124:25[510:548:140] IX.1033

EK' tsi-ka-HAAB' B'OLONPIK,

Ek' tsiik haab' b'olonpik

„Зорі відлік/ місяць
року, 9 множин,

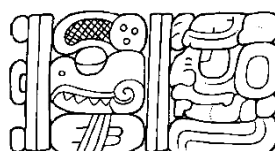

XIII.746 XVIII.1034

*HUXLAJU'N-CHANHUKLAJU'N-
HAAB',huxlaju'nchanhuklaju'nhaab'*

XII.741a:102 X.1010,

13 двадцятиріч,

*CHA'LAJU'N-WINIK-kiLAJU'N-
K'IN-ni,*

17 років,

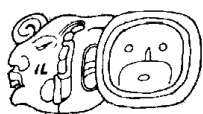
huxlaju'nwinikcha'k'in

12 двадцятків, 10
днів”.

від початкової дати минуло $9 \times 144\,000 + 13 \times 7200 + 18 \times 360 + 12 \times 20 + 10 = 1396330$ днів.

6.1.2. „Початкова серія”. 260-денний цикл

Після дати „Довгого рахунку” у „Початковій серії” слідує блок, що складається з цифри від „1” до „13” та одного із 20 знаків, які ще Д. де Ландою були визначені як назви двадцяти днів місяця майя, наприклад:

, T1006.533, WAXAK-AJAW, *waxak 'Ajaw*, „8 Ахав”.

, XII.T[500]765a, WAXAK-OK, *waxak 'Ok*, „8 Ок”.

Знаки днів є наступними, хоча, як зазначено вище (розділ 3.2.1, в), читання більшості з них невідомо і вони позначаються назвами, які мали в майя Юкатану та у ч'оль:

Знак дня	Юкатанська назва	Ч'оланська назва	Знак дня	Юкатанська назва	Ч'оланська назва
----------	------------------	------------------	----------	------------------	------------------

	1. <i>Imix</i>	<i>Nalchan</i>		11. <i>Chuwen</i>	<i>Batz'</i>
	2. <i>Ik'</i>	<i>Ik'</i>		12. <i>Eb</i>	<i>Eb</i>
	3. <i>Ak'bal</i>	<i>Ak'ab/Wotan</i>		13. <i>Ben</i>	<i>Bin</i>
	4. <i>K'an</i>	<i>K'anan</i>		14. <i>Hix</i>	<i>Hix/Ix</i>
	5. <i>Chikchan</i>	<i>Chakchan</i>		15. <i>Men</i>	<i>Men</i>
	6. <i>Kimi</i>	<i>Tox/Cham (?)</i>		16. <i>Kib</i>	<i>Chabin/Chaban</i>
	7. <i>Manik'</i>	<i>Manich'</i>		17. <i>Kaban</i>	<i>Chab</i>
	8. <i>Lamat</i>	<i>Lamat/Lambat</i>		18. <i>Ets'nab</i>	<i>Itz'nab</i>
	9. <i>Muluk</i>	<i>Muluk/Mulub</i>		19. <i>Kawak</i>	<i>Chahuk</i>
	10. <i>Ok</i>	<i>Ok</i>		20. <i>Ahaw</i>	<i>Ahwal</i>

Дні з однаковим числом у 13-денному „тижні” та однаковою назвою повторюються через 260 днів, утворюючи, таким чином, 260-денний цикл, або, як його прийнято називати „доляк'ін”. Дати цього типу є одним з найбільш стійких елементів календаря майя і зустрічаються як неодмінний елемент практично в усіх типах дат.

6.1.3. „Початкова серія”. 9-добовий цикл

Після дати 260-денного циклу зазвичай стоять два ієрогліфи, перший з яких має дев'ять основних варіантів, що послідовно змінюються, а другий – стандартний. Дж.Е.С. Томпсон установив, що це записи певного календарного циклу, позначивши змінний знак як “знак G”, а стандартний – як “знак F” (63; 88). Він також висловив припущення, що цикл є майяським відповідником відомого в ацтеків і сапотеків циклу дев'яти „владарів ночі”.

„Знак F” є іменником, що може виступати у присвійній та абсолютній формах. Хоча його читання *ti'hu'n*, *'uti'hu'nil* (в одиничному випадку – *ti' sak hu'n*) не викликає складностей, значення залишається неясним („чець книжки” – ???):

, T128:60:23, *TI'-HU'N-na*,

, T128:740:23, *TI'-hu-na*,

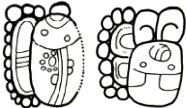
, T1.128:60:24, *u-TI'-HU'N-IL*,

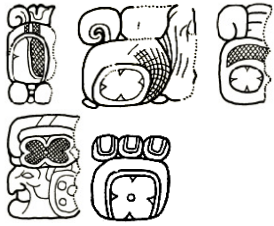

T128:58.60, *TI'-SAK-HU'N*.

У текстах Класичної доби цей термін виступає як титул деяких сановних осіб.

Майже всі варіанти „знаку G” є унікальними блоками, у більшості – з неясним читанням і перекладом.

Знак	Умовне позначення	Транскрипція та читання	Знак	Умовне позначення	Транскрипція та читання
	G1	IX.33.1016:670 (:142.181), <i>B'OLON-CH'AM(- ma-ja)-K'UH</i> , IX.T714 <i>B'OLON-TSAK</i>		G6	IX.267:739 <i>B'OLON- ...UNEN</i>
	G2	T45.709(/86), <i>HUL-IB'</i>		G7	T48.1008, <i>NAL</i> T48:534,

					<i>na-la</i> T48:534.1086, <i>na-la-NAL</i>
	G3	T45:583(/86), <i>HUL?-</i> <i>JANAA[h]B'-(NAL)</i>		G8	T155, <i>B'IX</i>
	G4	VII.1576, <i>HUK-IB'</i> , VII:295:709, <i>HUK-IB'</i>		G9	T(18)[95.544] (:116)/86(:140) <i>(yi-)IK'-K'IN</i> <i>(-ni)-NAL(-la)</i> , T18[95]:1010, <i>yi-ik'-K'IN</i> T135:18-544 <i>yi-K'IN</i> ??? ...
	G5	V.202:617var, <i>HO'...LEM ?</i> , V.130:1017a, <i>HO' wa-....</i> , V. 617var:670, <i>HO'... CH'AM</i>			

Зазвичай варіанти „знаку G” вважають іменами персонажів. Але, як зазначив С.Гронемейер (63а), чотири варіанти знаку G (G1, G2, G3, G6) містять у собі дієслівні корені, варіант G7 є назвою сторони світу (північ), ще чотири варіанти (G2, G3, G4, G9) – мають суфікс назв місцевостей *-NAL*. Отже, "знак G" є, імовірно, не іменами "владарів ночі", а описами певних ситуацій або місцевостей, в яких послідовно опиняється персонаж, названий *`uti'hu'n*. В частині, яка на цей час піддається читанню та перекладу, дев'ятидобовий цикл виглядає наступним чином:

1-а доба: "узято дев'ятьох богів" чи "викликання дев'ятьох богів";

2-а доба: "прибуття у місце квасолі (?);

3-я доба: "прибуття у місце водяних лілей";

4-а доба: "(де) сімквасолей";

5-а доба: " взято п'ять ...";

6-а доба: "(там, де ?) дев'ять ... малюків";

7-а доба: "на півночі";

8-а доба:

9-а доба: "у місці затьмарення Сонця".

С.Гронемейер висловив припущення, що йдеться про певні міфологічні події, пов'язані з Богом Кукурудзи, але таке такий висновок потребує додаткового обґрунтування.

6.1.4. „Місячна серія”

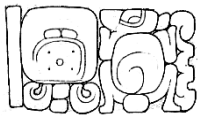
Услід знакам F і G в „Початковій серії”, як правило, вміщено стандартизовану формулу, що складається максимально з восьми, мінімально – з двох ієрогліфів, які прийнято позначати літерами латинської абетки (за порядком, в якому вони зустрічаються у написах: Z, Y, E, D, C, X, B, A).

С. Г. Морлі був першим, хто припустив, що ієрогліфи E та D пов’язані з Місяцем (89). У подальшому видатний дослідник астрономічних знань стародавніх майя Дж. Тіпл довів, що ця формула є записами дат місячного календаря (64, 65, 66).

Вступні знаки (X та Y) зустрічаються дуже рідко (головним чином, у написах з Йашчілана, іноді – в Копані та Кірігуа). Вони згадують певне божество, Унен-К’авііля, “К’авііля-маля” (А. Давлетшиним запропоновано читання *SIM-K’AWIIL*, „К’авііль-Зародок”:

T739b.1030a:178, *UNEN/SIM-K’AWIIL-la*, ‘*Unen/Sim K’awiil*,

, V.T585a[B’IX]:126 739b[1030d].120, *HO’-b’i-B’IX-ya UNEN-ne/SIM-K’AWIIL*, *ho’b’ixiiy* ‘*Unen/Sim K’awiil*, „уп’яте Маля/Зародок - К’авііль”.

Й. Йасугі та К. Сайто показали, що числові коефіцієнти, вміщені перед знаком Z (завжди від 1 до 6 або відсутній), зазначають позицію відповідної доби у семидобовому циклі (90), тобто, імовірно, знаходяться у зв’язку із фазами Місяця.

Наступний елемент “Місячної серії” – знаки E та D – є обов’язковим у всіх випадках. Він складається з цифри від 1 до 29 і записаного у різноманітний спосіб дієслова “прийшов” (91: 2-3). Значення виразу “у такий-то раз прийшов” цілком зрозуміле і підтверджується розрахунками – це число днів, які пройшли від молодика:

, XV:T45:83:126, *HO’LAJU’N-HUL-li-ya*, *ho’laju’n huliüy*, „уп’ятнадцяте прийшов”;

, XV.116:758c:126.713.181:24:126, *HO’LAJU’N-ni-ji-ya HUL-li-ya*, *ho’lajuunjiüy* *huliüy*, „п’ятнадцять діб тому прийшов”;

, III:T683a:88. 713.181:83:126, *HUX-WINIK-ji HUL-li-ya*, *hux winikji’ huliüy*, „двадцять три доби тому прийшов”.

Початкові дні місяців, поряд із „уперше прийшов”, позначалися особливими виразами, зокрема, “з’явився (?) у небі” (в Кірігуа), “вперше побачено священного” (в Паленке та Копані):

, 19[1022var]:126 561:23, *tu-...-ya-CHAN-na*,

, T4:921[36.1016], *NAAH-IL-K'UH*, *naah 'il k'uh*.

Для позначення останнього дня місяця на стелі І з Копана вжито вираз „згас у Чаака”:

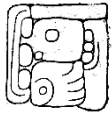

, T77:405:528[422]:126, *ch'i-hi-ya CHAA[h]K*, *ch'ihiiy Chaa[h]k*.

“Знак С” також є обов’язковим елементом усіх варіантів “Місячної серії”. Він містить цифри від 2 до 6 або слово *naah*, “перший”, ім’я одного із трьох божеств (одного з богів підземного світу Ік’ Чувааха, він же „Ягуаровий Весляр,, (JaguarPaddler) чи „Бог Ягуар Підземного Світу” (JaguarGodofUnderworld), бога кукурудзяного зерна Хуун Ішііма або бога смерті Баака) і запис *K'AAL(-li)-AJ* „утримано, затримано” (згідно з іншою точкою зору сполучення знаків T713 та T181 є варіантом запису дієслівного кореня *HUL-*, „прийшов”):

, III.1018:713/181, *HUX-CHUWAAJ-K'AAL-AJ/ HUX-CHUWAAJ-HUL*, *hux Chuwaaaj k'aalaj/ hux Chuwaaajhul*, „утре́те у Чувааха прийнято/ утре́те до Чувааха прийшов”;

, I.V:1047:713.181, *HO'-B'AAK-u-K'AAL-AJ/ HO'-B'AAK-u-HUL*, *'uho' B'aak k'aal 'Uh / 'uho' B'aak hul*, „уп’яте в Кістлявого прийнято/ уп’яте до Кістлявого прихид”;

, VI:680:713.181, *WAK-CHUWAAJ-K'AAL-AJ/ WAK-CHUWAAJ-HUL*, *wak Chuwaaaj k'aal 'Uh / wak Chuwaaajhul*, “ушо́сте у Чувааха прийнято/ ушо́сте до Чувааха прийшов ”.

У рідкісних випадках вжито вираз „зійшла долі Місячна Жінка”:

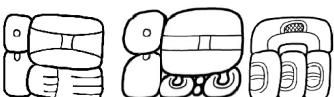

, VI:Raccoon.1026.181, *WAK-E[h]M-IX-UH*, *wak e[h]m Ix-'Uh*, „вшо́сте зійшла долі Місячна Жінка”.

Цифра зазначає номер місяця у півріччі (такі півріччя зі 177, 178 чи 148 діб відомі з таблиці на сторінках 51-58 Дрезденського ієрогліфічного рукопису). Що стосується імені божества, то воно позначає одне із трьох місячних півріч у циклі з вісімнадцяти місяців, імовірно, господаря неба чи небесної оселі, в якого Місяць протягом цього підрозділу знаходиться. Ці божества змінюють одне одного в наступній послідовності: Ік’ Чуваах – Бог Смерті – Бог Кукурудзи (91:5-6; 92; 93). Дж.

Лінден припустив, що вісімнадцятимісячний цикл мусив був визначати точки проходження Місяцем так званих “вузлів”, тобто, час, коли можливі місячні та сонячні затемнення. Однак, час між проходженням “вузлів” (20 так званих “драконічних місяців”) складає 544,2 доби, а три майяські місячні півріччя дорівнюють 532 або 533 добам. Імовірно за все, вісімнадцятимісячний цикл має суто календарно-містичний характер, поєднуючи кількість підрозділів сонячного року (18) з тривалістю синодичного періоду Місяця.

Останні три елементи “Місячної серії” зустрічаються, як правило, разом. Першим з них йде ієрогліф („знак Х”), що має дев’ять варіантів. Оскільки певні його форми відповідають номерам місяців, зазначених у “знаку С”, первісно було висловлено припущення, що це назви місяців у півріччі, приписуючи, що в деяких були різні варіанти назв (91:5). Однак, більш докладний аналіз виявив, що варіанти „знаку Х” відповідають не місяцям півріччя, а нерівним за тривалістю підрозділам вісімнадцятимісячного циклу, які охоплюють від одного до трьох місяців (94).

Період часу	„Знак Х”	Транскрипція	Читання
1 та 2 місяці в Ік’ Чувааха		T173:33.1016:1132,	<i>mi'-K'UH-AHIIN</i> ,
3 та 4 місяці в Ік’ Чувааха		1021:628	<i>MIIN-CH'ICH' (?)</i>
5 місяць в Ік’ Чувааха		416.155:518, 416.1009d	<i>?-TZ'IKIN</i>
6 місяць в Ік’ Чувааха		170:X.88	<i>?-?-ji</i>
1 та 2 місяці в Баака		III:33.1016.285:529var , I. 33.1016. 62-528.529	<i>HUX-K'UH-...-WITS?</i> , <i>JUUN-K'UH-...-WITS?</i>
3, 4 та 5 місяці в Баака		T701:683var, T701:1.683.181	<i>...-UH</i> , <i>...-u-UH-AJ</i>
6 місяць в Баака		T565.709.221:712, 409[709]:712	<i>ta-SIB'IK?-OCH-CH'AB'</i> , <i>...-SIB'IK?-CH'AB'</i>
1, 2 та 3 місяці в Ішііма		165.622:77, 165.622:126, ?	<i>JUUN-po-ch'i</i> , <i>JUUN-po-ya</i> , ?

4, 5 та 6 місяці Ішііма		T173.1030p, X.1030p, 561:526.1030	<i>mi-...S, ...-...S, PAS-...S</i>
-------------------------------	---	--------------------------------------	------------------------------------

Всі варіанти „знаку Х” є надзвичайно складними для читання та розуміння.

Після нього слідує вираз “його ім’я” або “його юнацьке ім’я” і цифра “29” чи “30”. Очевидно, що перший із ієрогліфів (“знак Х”) передає ім’я Місяця у відповідному підрозділі півріччя, а останній (“знак А”) – кількість днів у ньому.

В цілому „Місячна серія” має вигляд:

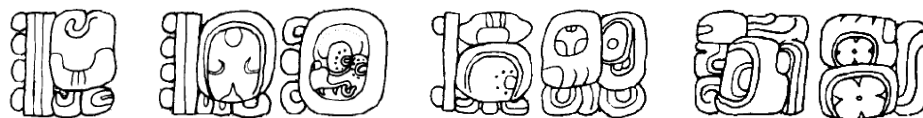
, T739b.1030a:178 XV:45:83:126 VI:680:713.181 X/170.88 518c.187:228 79:628:9, *UNEN-K'AWIIL-la HO'LAJU'N-HUL-li-yaWAK-CHUWAAJ-K'AAL-AJ...-...-ji u-K'AB'A-a WINIK?-B'OLON*, ‘Unen K’awiihlo’laju’n huliyy wak Chuwaaj k’aalaj K’anij ‘ajaw ‘uk’ab’a winik-b’olon, „(на початку) у К’авііля-Малюка уп’ятнадцяте прийшов, ушосте в Чувааха прийнято ...х, це його ім’я двадцять дев’ять (разів)” (Стела А з Копана);

, TVI.683a:136[126] 713.181:24.126 1:II.1018b:713.181 173:33.1016:1132 683a.1047:23, *WAK-WINIK-ji-ya HUL-li-ya u-CHA'-CHUWAAJ-K'AAL-AJ mi-K'UH-AHIIN WINIK-LAJU'N-na, wak winikjiyy huliyy 'ucha' Chuwaaj k'alaj Mi'k'uh Ahiin WINIK-LAJU'N-na*, "26 днів минуло від того, як прийшов, удруге в Чувааха прийнято Мік'ух Ахііна 30 (разів)" (Стела А з Кірігуа);

6.1.5. 819-добовий цикл

В деяких найбільш урочистих написах із Паленке, Кірігуа та Йашчілана після “Місячної серії” з’являється календарна формула, що зазначає час, який минув від певних дат, розділених проміжком у 819 днів. Подальший текст повідомляє про появу в ці дні в різних сторонах світу бога К’авііль ...наля чи Сііп (?) Унен К’авііля, наприклад:

, XIX.T574:130 XIV.522:136[126] I.1030p VII.17:528:125var 588:126.181 1030d.409/84 221:544.116, *B'OLONLAJU'N-he-wa chanlaju'n-WINIK-ji-ya JUUN-'KAWAK' HUK YAX-SIHO'M-ma wa-ya-ja K'AWIIL-...-NAL OCH-K'IN-ni, b'olonlaju'n heew chanlaju'n winikjiyy juun 'KAWAK' huk Yax Siho'm wayaj K'awiiilnal 'ochk'in*, “дев’ятнадцять днів, чотирнадцять двадцятків від дня 1 Кавак 7 Йаш, коли здійснено К’авііль ...наля на заході”. Походження і смисл цього способу рахунку часу дотепер залишається незрозумілим. Все той же Дж.Е.С.Томпсон, який і виділив записи цього циклу, вважає, що він є періодом, протягом якого повторюються водночас один із 13 владарів небес, один із 9 владарів підземного світу та один із 7 владарів земної товщі ($13 \times 9 \times 7 = 819$) (68).

6.1.6. 365-денний рік

Зазвичай завершує "Початкову серію" дата 365-денного року, що складається з цифри, яка вказує число дня у двадцятиденному місяці та назву цього місяця (назви місяців наведено у розділі 3). Особливі способи запису використовувалися для позначення двадцятого дня місяця.

Він міг позначатись як "межа доби" (*ti' haab'*) відповідного місяця чи як "встановлення" (*chum*) наступного:

, T128:548 582[580]:142, *TI'-HAAB'-mo-lo-OB'(?), ti' haab' Molob' (?)*, "межа доби місяця Моль";

, T644[19.750]:142 299:741a:142, *CHUM-tu-PAX, chum Pax*, "установлення місяця Паш".

6.1.7. "Додаткові серії". „Дати кінця періоду”

Поряд із "Початковою серією" календарні записи досить часто зустрічаються у подальших частинах текстів. Їх можна поділити на три види: (1) позначення періодів, (2) дати "Календарного кола", (3) інтервальні числа.

Позначення періодів вказують на певні підрозділи всередині індіанського "двадцятиріччя" (точніше, періоду з 7200 днів), кількість днів у таких підрозділах завжди кратна 360.

В текстах застосовуються особливі позначення наступних періодів:

перші п'ять років "двадцятиріччя", що позначаються зворотом "перші п'ять каменів":

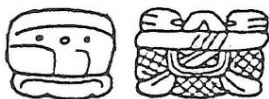

, T4.V:528:116, *NAAH-HO'-TUUN-ni, naah ho' tuun*, "перші п'ять каменів".

Перші десять років "двадцятиріччя" позначаються зворотом *ta[h]nlam* чи *ta[h]nlamaw*, що імовірно має значення "спливання половини":

, T74:173[606], *TA[h]N-LAM, ta[h]nlam*,

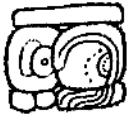

, T606:23 74:173, *TA[h]N-na LAM, ta[h]nlam*,

, T59.74:606:130, *ti-TA[h]N-LAM-wa, ti' ta[h]nlamaw*.

Перші п'ятнадцять років "двадцятиріччя" позначаються зворотом *wi'l ho'tuun*, "останні п'ять каменів":

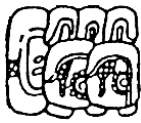

, T158.V: 528:116, *WI'L-HO'- TUUN-ni*, *wi'l ho'tuun*;

, T117.V:528.116, *wi-HO'-TUUN-ni*, *wi'(l) ho' tuun*.

Крім того, у написах з Тікаля та Наранхо використовувався особливий термін *yax tsi pik*, *yax hux pik* чи *yax wi'pik* для позначення перших трьох років „двадцятиріччя”:

, T17.124:200, *YAX-tsi-PIK*,

, T59:17:124:200, *ti-YAX-HUX-PIK*,

, T17:117:200, *YAX-wi-PIK*.

В якості позначень конкретних діб у текстах поза „Початковою серією”, як правило, застосовувалися записи, що складаються з дати 260-денного циклу та 365-денного року:

, IV.T500[533] VIII.17:1010, *CHAN-AJAW WAXAK YAX-K'IN*, *chan 'Ajaw waxak Yaxk'in*, „день 4 Ахав 8 Йашк'ін”,

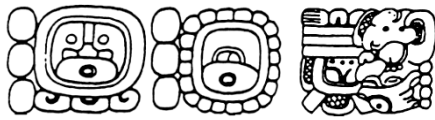
, XIII.500[504] I.405:[95].528:142, *HUXLAJU'N-AK'AB'-JUUN-IK'-SIHO'M-ma*, *huxlaju'n 'Ak'ab' juun 'Ik' Siho'm*, „день 13 Ак'баль 1 Ч'еен”,

, III.500[524].XVI:748, *HUX-HIX-WAKLAJU'N-MUWA[h]N*, *hux Hix waklaju'n Muwa[h]n*, „день 3 Хіш 16 Муван”.

Такі дати з чотирьох елементів повторюються лише через $260 \times 365 = 18\,980$ днів, або 52 років і тому протягом життя однієї людини є достатньо надійним засобом датування.

Дати, що складаються з дати „Календарного кола”, що припадає на завершення певного періоду, та позначення цього періоду, прийнято називати „датами кінця періоду”, наприклад:

, III.T500[533] III.582[580] 74:173[606].1033, *HUX-AJAW HUX-mo-lo TA[h]N-LAM-PIK*, *hux* ‘Ajaw *hux Mol ta[h]nlam pik*, „3 Ахав 3 Моль, спливання половини множини”.

Досить часто в текстах зазначається кількість часу, що минув від однієї дати до іншої. Для цього використовувалися ті ж саме позначення хронологічних одиниць, що й у „Початковій серії”, хоча, зазвичай, у зворотному порядку, від менших до більших. Винятком є зазначення кількості діб. Якщо інтервал складав більше двадцяти діб, назва календарної одиниці, що дорівнює добі, або зовсім не записувалася (зазначалася лише цифра), або використовувався термін *he’w*, що імовірно означає „ранок, світанок”:

, XII.T574:130, *CHA’LAJU’N-he-wa CHANLAJU’N-WINIK-ji-ya*, *cha’laju’n he’w chanlaju’n winikjiyu*, „дванадцять світанків, чотирнадцять двадцяток минули” (тобто, 292 дні),

, XIV.T941:130 VI.741a:136[126], *CHANLAJU’N-he-wa WAK-WINIK-ji-ya*, *chanlaju’n he’w waklaju’n winikjiyu*, „чотирнадцять світанків, шість двадцяток минули” (тобто, 134 дні).

Для позначення діб в інтервалах менше 20 днів, застосовувався термін *lat*:

, T1.XIV:178:103, *u-CHA’LAJUUN-la-ta*, ‘*ucha’laju’nlat*, „чотирнадцять діб”.

Якщо в тексті йшлося про одну окрему добу, її позначали словом *pas*, „ранок”:

, I.T903, *JUUN-PAS*, *juun pas*, „один ранок”.

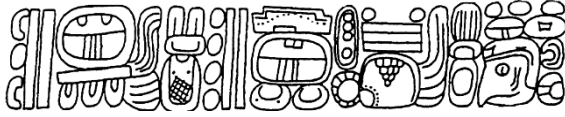
6.1.8. „Юкатанські дати”

На Юкатані IX століття досить громіздка система датування за допомогою „Початкових серій” вийшла з ужитку. Натомість використовувався рахунок часу, в якому вказувалося поточне „двадцятиріччя” шляхом зазначення останнього дня цього двадцятиріччя у 260-денному циклі (оскільки тривалість „двадцятиріччя” – 7200 діб – кратна 20, це завжди день Ахав) та кількість повних „років”, які минули від початку „двадцятиріччя”:

, T516a.1.177.528:116 51:1002.168:533:130, *u-JUN-pi-TUUN-ni ta-JUUN-AJAW-wa*, 'ujuunpi(s) tuun ta' juun 'Ajaw, „перший рік у (двадцятиріччі, що завершується в день) 1 Ахав”.

Коли датований день не співпадав із завершенням відповідного „року” для його уточнення наводилася дата „Календарного кола”:

, XI.500[584].116 92.XIV.155:506:178 55:534.XVII:528.116 59.168:747a.130, *B'ULUK-'B'EN'-ni tu-CHANLAJU'N-HUL?-O'L-la WAL-la-HUKLAJU'N-TUUN-ni ti-HUX-AJAW-wa*, *b'uluk 'B'EN' (k'in) tu chanlaju'n Hul(?)o'l wal huklaju'n tuun ti hux* 'Ajaw, „11 Бен – день у 14 число місяця Кумк'у протягом 17 року у (двадцятиріччі) 3 Ахав”,

, *B'OLON-'LAMB'AT'-K'IN-ni tu-B'ULUK YAX-SIHO'M-ma ti-WAL-la-HUXLAJU'N-TUUN-ni JUUN-AJAW*, *b'olon 'LAMB'AT' k'in tu b'uluk Yax Siho'm ti' wal huxlaju'n tuun juun* 'Ajaw, „9 Ламат – день у 11 число місяця Йаш протягом 13 року (у двадцятиріччі) 1 Ахав”.

6.2. „Ювілейні” записи

До найпоширеніших у текстах типів записів належать описи ритуалів, що здійснювалися наприкінці певних хронологічних періодів, кратних 360-денному року (сучасні дослідники дали їм назву “ювілейних”).

Найбільше значення мали ритуали, що справлялися наприкінці „двадцятиріч”. Схожі урочистості відбувалися також наприкінці „п’ятиріч”, „десятиріч” та „п’ятнадцятиріч”. Поряд із цим, існували більш складні системи „ювілейних” свят. У Паленке, Вашактуні та деяких інших містах “ювілеї” відзначалися також у перший день тринадцятого з початку двадцятиріччя року, назва якого у двохсотшестидесятиденному циклі співпадала з назвою дня попередньої зміни двадцятиріч. У Тоніната Паленке VIII століття відзначалися восьмі частини “двадцятиріччя”, проміжки у 900 днів. У Мачакіла IX століття відповідні ритуали в “ювілейному” році відбувалися у день Ахав місяця Кумк’у, так, щоб дата “Календарного кола” нагадувала початок світової епохи: наприклад, у 815-816 роках це сталося не тільки в день 9.19.5.0.0, 2 Ахав 13 Йашк’ін, а й у день 9.19.5.11.0.0, 1 Ахав 13 Кумк’у. В Наранхо вони мали місце в день 4 Ахав “ювілейного” 360-денного року.

Центральною подією, що описується в „ювілейному” запису, є спорудження „каменя” (*tuun*) чи „великого каменя” (*lakam tuun*). Ці „камені” у більшості випадків ототожнюються із притаманним для доколумбових майя типом скульптурної пам’ятки – вертикальною кам’яною плитою, яку за європейською аналогією прийнято називати стелою. Щоправда, тексти з Паленке, де стели невідомі, також повідомляють про регулярне „вміщення каменів”, що саме стоїть за ними дотепер точно не встановлено. В Тоніна VII-VIII століть та в Караколі на ознаменування “ювілеїв” споруджувалися не стели, а великі кам’яні диски, як правило, із записом дати двохсотшестидесятиденки посередині. В останні десятиріччя існування Копана та Кірігуа ту ж роль відігравали там кубоподібні скульптури, так звані “вівтарі” та величезні статуї фантастичних плазунів, які прийнято називати “зооморфами”. У майя Юкатану звичай ставити стели у зміну двадцятиріч зберігався аж до Конкісти, про що розповідають як іспанські, так і індіанські джерела. Д. де Ланда, наприклад, пише про “звичай споруджати один із цих каменів кожні двадцять років, число, яке вони вживали, щоб рахувати свої віки” (1:52). Автор індіанської “Хроніки з Чік Шулуб Ч’ен” На К’ук’ Печ зазначає: “Цього року закінчилося двадцятиріччя, і тоді було встановлено камінь у місті, тому що кожного двадцятого року вони встановлювали в місті камінь”(69:202-3,227). До цього часу серед майя Юкатану зберігаються сліди традиції встановлювати у новорічні свята навколо поселення чотири кам’яні віхи (70).

Ритуали зі стелами найімовірніше відтворювали події початку поточної світової епохи, дня 4 Ахав 8 Кумк’у, коли, згідно із записом на „Стелі С” з Кірігуа, відбулося створення космічного вогнища з трьох каменів, один з яких з’явився в небесах, другий – на землі, і третій – у підземному світі.

Встановлення стели зазвичай описується формулою „поставлено камінь”, „поставлено великий камінь”:

, T68:602.181 1:747.1030p:24 1030a[1011], *ts'a-pa-ja u-LAKAM-TUUN-IL T1011-CHAA[h]K-K'AWIIL*, *ts'a[h]paj 'ulakamtuunil ... Chaa[h]k K'awiil*, „поставлено великий камінь ... Чаак К'авііля”,

, T68.1023:136[126] 747:528.116, *ts'a-pa-ji-ya-LAKAM-TUUN-ni, ts'a[h]pajiiy lakam tuun*, „було поставлено великий камінь”.

У північно-західних містах (Паленке, Помона, Тортугеро) вживається синонімічний вираз „вміщено (букв. „усаджено”) камінь” чи „вміщення каменя”:

, IV.500[533].XVIII:17:528:142 644[19.750]/528.116, *CHAN-AJAW-HUXLAJU'N-YAX-SIHO'M-ma CHUM-mu-TUUN-ni*, *chan 'Ajaw huxlaju'n Yaxsiho'm chumtuun*, „дня 4 Ахав 13 Йаш вміщення каменя”.

З текстів Копана та Кірігуа випливає, що „камені” мали власні імена. Так, на стелі „А” з Копана після виразу „встановлено камінь” зазначено:

, T1132.130:743:116.281.23:1136.189 204:187:743, *CHAPA[h]T-wa-a-ni K'AN-na-...-WIN/LEM? u-K'AB'A-a, Chapa[h]t Waan K'an ...Win/Lem (?) 'uk'ab'a'*, „(Подібна) Сколопендрі ПоставленийКоштовний ... Образ/Жадеїт (?) – його ім'я”.

Напис на стелі F з Кірігуа каже:

, T59:200:229?.531:18 1030p:116:24.204:33: 568fac 187:743:12.329:500[533]:130 1030p:116, *ti-pi-a?-ku-yi TUUN-ni-li-u-K'UH-lu K'AB'A-a-a-JUUN-AJAW-wa TUUN-ni, Tira' (?) Kuu Tunil 'uk'uhul k'ab'a' juiin 'Ajaw tuun*, „‘Скам’янілий Пугач на Зльоті (?) – священне ім'я каменя (дня) 1 Ахав”.

Інша дія, що стосується стели, описується в „ювілейних” формулах дієсловом *k'al*:

, T13.713/528.116, *u-K'AL-TUUN-ni*, 'uk'al tuun, „він *k'al* камінь”;

, 713.117/528 X[544]/86 152.1030a, *K'AL-wi-TUUN ...-K'IN-NAL ITSAM-KOKAAJ-K'AWIIL*, *k'alaaw tuun ... K'inal 'ItsamKokaff K'awiil*, „Ісам Кокаах К'авііль є тим, хто *k'al* камінь ... К'іналь”.

Д.Стюарт та Н.Грюбе співставляють дієслово *k'al* з відомим у цю ціль значенням „обв'язувати, пов'язувати чимсь”, і вважають, що йдеться про ритуал обв'язування стели. На користь такого припущення вони наводять тлумачення деяких календарних термінів, відомих в ацтеків (хоч це тлумачення є неоднозначним, до того ж у цілому хронологічний рахунок часу, „ювілейні” ритуали та культ стел ацтекам були невідомі), та можливе тлумачення зображень на різьбленому черепі пекарі з Копана та „Вівтарі 4” з Ель-Кайо. Разом із тим, дієслово *k'al* описує дії стосовно об'єктів, „обв'язувати” які досить проблематично, наприклад, „розпис” на посуді, „знаки писемності”. Тому можна припустити, що дієслово *k'al* вжито в „ювілейних” написах в якомусь іншому значенні, наприклад „зробити”, „отримати”, „показати”.

Поряд із обрядами навколо стел, „ювілейні” свята включали в себе розкидання предметів, що в написах позначаються словом *ch'aaj*:

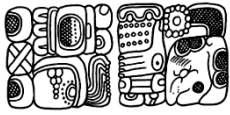
, T590a:25:1025 93:758c, *cho-ko-AJ-ch'a-j*, *cho[h]koj ch'aaj*, „розкидано *ch'aaj*”,

, T218:683b XV.28:548 1.710[Drops]:88, *TSUTS-AJ HO'LAJU'N-WINAL-HAAB' u-CHOK-CH'AAJ-ji*, *tsu[h]tsaj ho'laju'n winalhaab' 'uchok ch'aaj*, „завершено п'ятнадцять двадцятиріччя, він розкидав *ch'aaj*”.

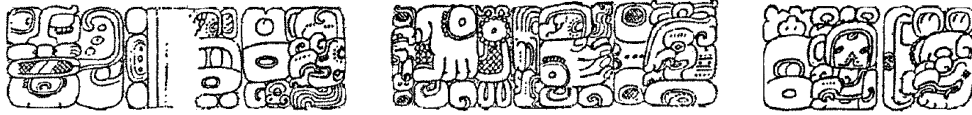
Досить довго для слова *ch'aaj* пропонувався переклад „краплини” (крові). Однак, лінгвістичні дані та аналіз зображень, які супроводжуються відповідними записами, дозволяє припустити, що йдеться про кульки ароматних воскурін, які до цього часу широко використовуються індіанцями у ритуальній практиці.

В цілому стандартний опис „ювілейної церемонії” має вигляд:

, T13.68[602].130:528.116 1:Drops:670:110:130.93:758с, *u-ts'a-pa-wa TUUN-ni u-CHOK-ko-wa-ch'a-ji*, 'uts'apaw tuun 'uchokow ch'aaj, „він поставив камінь, він розкидав куріння”.

Досить розлогу „ювілейну формулу” зустрічаємо на „Панелі 1” з Помона:

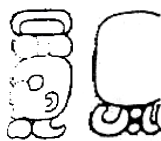

,T559:699.181

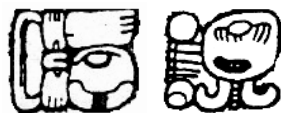
1.XVII.28:548:142var 644a:19.750.1030p:116 232.710:130.93:136 204.713:130.528.116 13.757/405:24[924] 17:580.I:1032 4.25.25:764, *tsu-tsa-ja u-HUKLAJU'N-WINAL-HAAB' CHUM-mu-TUUN-ni u-CHOK-wa-ch'a-ji u-K'AL-wa-TUUN-ni u-B'AAH-hi-li A'N YAX-CHIIT-JUUN-WINIK NAAH-ka-KAN*, *tsu[h]tsaj 'uhuklaju'n winalhaab' chumtuun 'uchokow ch'aaj 'uk'alaw tuun 'ub'aahil a'n Yax Chiit Juun Winik Naah Kan*, „завершено сімнадцять двадцятиріччя, установлення каменя, розкидав куріння, обв'язав/створив камінь той, хто є втіленням Першого Рівного – Одного з Двадцяти Первісних Зміїв”.

Археологічними дослідженнями виявлено, що при спорудженні “ювілейної” стели під нею облаштовували схованку, до якої клали предмети з кременю, обсидіану, а подекуди також вироби з жадеїту, кераміки, мушлі, голки морського їжака, водорості, корали. Як правило фігурні камені репрезентують кажанів, змій, оленів (можливо, символи зодіакальних сузір'їв), геометричні фігури, зрідка – людиноподібних істот. У Тік'алі у VIII столітті склався певний “стандартний набір” предметів, які вміщували під “ювілейними стелами”. Він містив дев'ять кременевих і дев'ять обсидіанових платівок із зображеннями головних богів, зокрема, К'авііля, Чаака, бога Сонця, Місячної богині, Бога Кукурудзи, бога-ремісника, а також вирізьблені з обсидіану ієрогліфи сторін світу.

Можна припустити, що саме про облаштування таких схованок йдеться у деяких „ювілейних” записах, що згадують певний об'єкт під назвою *way* чи *waylay* (буквально: „закритий простір”):

, T74:738:130 591:126, *u-ma-ka-wa WAY-ya*, 'umakaw way, „він закрив схованку”;

, T3.74.738:506 13.591:126, *u-ma-ka-wa u-WAY-ya*, 'umakaw 'uway, „він закрив свою схованку”;

, T713/1030p.116 1144.17:591 683.248:130 561:23 1030a.117.178, *K'AL-TUUN-ni u-YAX-WAY ja-sa-wa CHAN-na-K'AWIIL-wi-la, k'al tuun 'u yax way Jasaw Chan K'awiil*, „створення/отримання каменя та першої схованки Хасав Чан К'авііля”.

Імовірно саме ритуали облаштування „схованок” має на увазі частина напису на „Стелі А” з Копана, де владарів чотирьох найбільш впливових міст названо „відкривачі схованок, закривачі схованок у спливання середини двадцятиріччя”:

, T602:248 134[595].74 591.126:502.25.134[595]:74 591:126.59:74:173[606], *pa-sa no-ma-WAY-ya-ma-ka-no-ma WAY-ya-ti-TA[h]N-LAM, pasno'm way takno'm way ti ta[h]n lam*.

В Паленке, принаймні за часів К'ініч Ханааб Пакаля (615-683 рр.), „ювілейні церемонії” включали в себе також дарування нового одягу головним міським богам:

, T232.4:565:178 1.644 [528]:116 126.669:130 13.1033 3.36.1016:24 184.952 602.25:178, *u-NAAH-ta-la u-CHUM-TUUN-ni ya-k'a-wa u-PIK u-K'UH-IL K'INICH JANAA[h]B' pa-ka-la, 'unaah tal 'uchumtuun yak'aw 'upik 'uk'uhil K'inich Janaa[h]b' Pakal*, „перше вміщення каменя, подарував їхній одяг своїм богам К'ініч Ханааб Пакаль”.